

TARTALOM

Tanulmány

SZOMORA ZSOLT

Új tényállásszerkezetek és dogmatikai kategóriák az új Btk. XVIII-XXI. Fejezeteiben 405

CSABA LÁSZLÓ:

Közgazdasági unortodoxia vagy heterodoxia? 415

JAKAB NÓRA:

Munkavégzők a munkavégzési viszonyok rendszerében 421

PINTÉR P. ZOLTÁN:

A beavatkozó jogi érdeke 433

Szemle

BENCZE MÁTYÁS–FICSOR KRISZTINA–KOVÁCS ÁGNES:

Útkeresés az igazságszolgáltatás minőségéről 443

Jogirodalom–jogélet

PÉNZES FERENC:

A közfeladatok megoldásainak külön újtjai 449

Contents

Studies

ZSOLT SZOMORA:
New Statutory Structures and Dogmatic
Categories in Chapters XVIII–XXI of the New
Hungarian Criminal Code
LÁSZLÓ CSABA:
Economic Unorthodoxy or Heterodoxy?
NÓRA JAKAB:
Workers in the Working Relations' System
P. ZOLTÁN PINTÉR:
Legal interest of intervenor

Review

MÁTYÁS BENCZE–KRISZTINA FICSOR–
–ÁGNES KOVÁCS:
Finding the path of the Quality of the
Administration of Justice

Legal Life–Legal Literature

FERENC PÉNZES:
Separate Ways of Solving Public Tasks

Inhalt

Abhandlungen

ZSOLT SZOMORA:
Neue Tatbestandsstrukturen und dogmatische
Kategorien in den Abschnitten XVIII bis XXI
des neuen ungarischen Strafgesetzbuches
LÁSZLÓ CSABA:
Volkswirtschaftliche Orthodoxie oder
Heterodoxie?
NÓRA JAKAB:
Arbeiter im System der Arbeitsverhältnisse
P. ZOLTÁN PINTÉR:
Rechtliches Interesse des Nebenintervenienten

Rundschau

MÁTYÁS BENCZE–KRISZTINA FICSOR–
–ÁGNES KOVÁCS:
Reflexion über die Qualität der Rechtsprechung

Rechtswissenschaften–Rechtsleben

FERENC PÉNZES:
Besondere Wege der Wahrnehmung öffentlicher
Aufgaben

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT AZ MTA
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ BIZOTTSÁGA TÁMOGATTA

Jogtudományi Közlöny A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.

A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Korinek László**

A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda, Dr. Szalma József Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre**
Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva, Dr. Udvarny Sándor** • A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35–45.

Kéziratot nem őrünk meg, és nem küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk valamelyik egyetem állam- és jogtudományi karán tevékenykedik, a **Jogtudományi Közlöny** szerkesztősége csak az egyetem megjelölésével közli a szerző beosztását. A kar, tanszék megjelölését csak abban az esetben közöljük, ha nem jogtudományi karon tevékenykedő szerzőről van szó. Igazgatási jellegű funkció (tanszékvezető, igazgató stb.) közlését a szerkesztőbizottság ugyancsak mellőzi.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49. Telefonszám: 214–2453

e-mail: logod@logod.hu, web: www.logod.hu

Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámán; 10900011–00000007–34760128

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató.

Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó címén,

Előfizetési díj belföldön egy évre: 19 400 Ft, külföldön 125 EUR

Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 1850 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk.

Nyomdai munkálatok: PR-Innovation Szolgáltató és Kereskedelmi Kft. • HU ISSN 0021–7166

TANULMÁNY

Új tényállásszerkezetek és dogmatikai kategóriák az új Btk. XVIII–XXI. Fejezeteiben*

☞ Szomora Zsolt egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem (Szeged)

Az új Btk. egyes individuális jogtárgyakat védő fejezeteit átvizsgálva több érdekes változás, ha úgy tünik tendencia is megfigyelhető. E tendenciákat nem feltétlenül kell jónak vagy rossznak, szükségesnek vagy szükségtelennek minősíteni, de mindenképpen érdemes velük tisztában lenni ahhoz, hogy az új Btk.-t megfelelően alkalmazni tudjuk. Az egyik ilyen kiemelésre érdemes tendencia az eddig megszokott tényállásszerkesztéstől eltérő felépítésű tényállások kodifikálása, ami fokozott figyelmet, ha úgy tetszik éberléletet követel meg a jogalkalmazótól, ha nem akar komolyabb következményekkel járó jogértelmezési hibákat elkövetni. Emellett olyan új dogmatikai kategóriák megjelenése is kimutatható, amelyek e Btk.-fejezetek több tényállásában is előfordulnak, tehát generálisabb vizsgálatra tarthatnak igényt. Ezek közül a legszembetűnőbb változás a sértett függőségi, kiszolgáltatott helyzetének törvényi megjelenítésében, értékelésében érhető tetten.

Az új Büntető Törvénykönyvet bemutató cikksorozat három tanulmányt szentel a Btk. Különös Részének. Az elsőt Miskolczi Barna jegyzi, aki a kodifikáció szemszögéből közelít a Btk. Különös Részéhez. A második írás Gál István László tollából született, aki bevallása szerint részben a kodifikációs munkálatok felől, részben jogalkalmazói, részben pedig egyetemi oktatói szemmel elemzi az általa választott témákat. Tanulmányaikban közös továbbá, hogy mindketten döntően a kollektív jogi tárgyakat védő bűncselekményi tényállások sorából válogattak. Így a harmadik tanulmányban tálcán kínálja magát a lehetőség, hogy az *individuális jogtárgyakat védő fejezetek és tényállások* közül szemezgessek, másrészt – hivatásomnál és szakterületemnél fogva – az elemzői szemüvegem is különbözik kollégáimtól. Cikkem a szegedi büntetőjogi iskola dogmatikai nézőpontjából közelít a vizsgálni választott kérdésekhez. Reményeim szerint hasznos lehet, hogy a hasonló materiát (azaz a különös rész egyes választott fejezeteit, bűncselekményeit) különböző nézőpontokból közelítik meg a cikksorozat szerzői.

A tanulmányban a Btk. XVIII–XXI. Fejezeteiből fogok válogatni: az emberi szabadság elleni (XVIII. Fejezet), a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni

(XIX. Fejezet), a gyermekek érdekét sértő és a család elleni (XX. Fejezet), valamint az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények (XXI. Fejezet) szoros összefüggésben vannak egymással, az emberi méltóság és a nevesített szabadságjogok különböző aspektusait védik. A gyakorlatban gyakran „találkoznak is egymással” ezek a tényállások, azaz számos elhatárolási-halmazati kérdés merül fel az e fejezetekben szabályozott bűncselekmények között. E fejezetek – a jogtárgyi összefüggésekre tekintettel – az új Btk.-ban sem véletlenül szerepelnek egymást követően.

Tartózkodnék attól, hogy a Btk. választott fejezeteiről átfogó bemutatást nyújtsak, mert azt csak száraz, listaszerű stílusban lehetne megtenni. Ehelyett bizonyos problémacsomópontok köré próbálok szervezni mondandómat. A választott bűncselekményekről általában elmondható, hogy többségük változatlan formában, vagy kisebb módosításokkal került át az új kódexbe, és vannak teljesen új bűncselekményi tényállások is. Az egész Btk. legátfogóbb, régen várt – és mondhatni forradalmi – módosítása a nemi bűncselekményeket szabályozó XIX. Fejezetet érintette. A nemi bűncselekmények újrakodifikálását egy korábbi tanulmányomban már részletesen elemeztem.¹ Jelen

* Az új Büntető Törvénykönyvről szóló tanulmány-sorozat tizedik tanulmánya (Szerk.)

1 Szomora Zsolt: Megjegyzések az új Büntető Törvénykönyv nemi bűncselekményekről szóló XIX. Fejezetéhez. Magyar Jog 2013. 11. sz. 649–657.

tanulmányban az említett fejezetekből főleg azon bűncselekmények közül fogok válogatni, amelyek kisebb-nagyobb változásokon estek át, külön is hangsúlyozva azt, hogy a sokszor apró módosítások is valójában jelentékenyebbek, mint amilyenek tűnnek. A következőkben tehát – az említett körben – olyan új dogmatikai jellemezőkről és dogmatikai kategóriákról esik majd szó, amelyek az új Btk. e fejezeteinek szerkezetében és a tényállások szövegében lelhetők fel. A két előző különös részi tanulmányt szerző kollégáim taglaltak jogpolitikai kérdéseket, új jogi tárgyak megjelenését, így én e harmadik cikkben ilyen szempontokkal már kevésbé foglalkoznék.

I.

Új tényállásszerkezetek – alapeset vagy minősített eset?

„Amennyiben a jogalkotó az alapesetbe képest súlyosabban minősülő körülményt kíván külön értékelni, akkor a tényállásban *ennek a körülménynek a kiemelésével* ahhoz szigorúbb büntetést rendel.”² Mondhatnánk, hogy a büntetőjogi ábécéhez tartozik, hogy mit jelent egy bűncselekményi tényállás alapesete és minősített esete. Az új Btk. és a kommentárirodalom kérdéssel kapcsolatos zavara azonban cáfolni látszik ezt a hipotézist, ezért is tartottam fontosnak emlékeztetnünkbe idézni a minősítő körülmény / minősített eset definícióját. Az azzal kapcsolatos állásfoglalás, hogy egy adott magatartás alapeseti avagy minősített eseti, komoly dogmatikai következményekkel járhat. Igyekszem ezt az új Btk. megoldásait vizsgálva szemléltetni.

A hagyományos tényállásszerkesztésre az jellemző, hogy az adott bűncselekményi alcím alatt tipikusan egy alapeset szerepel, és arra épül egy vagy több minősítő körülmény [ennek klasszikus példái a vagyon elleni bűncselekmények, de akár a korábbi szabályozás szerinti emberölés (1978. évi Btk. 166. §), gyakorlatilag a legtöbb tényállás]. Előfordul, hogy egy alcím alatt több, *azonosan büntetendő alapeset* szerepel, adott esetben – de nem feltétlenül – közös minősítő körülményekkel [pl. a kiskorú veszélyeztetése (208. §), a becsületsértés (227. §) stb.]. Ezeket a régi Btk.-ban is így találtuk. A hagyományostól eltérőnek – vagy a Btk.-ban „kisebbségben lévőknek” – mondható az a tényállásszerkesztés, amikor is az adott bűncselekmé-

nyeknek több, *különböző büntetési tétellel fenyegetett alapesete* van, és ezekre adott esetben minősítő körülmények is épülhetnek. Ilyen megoldással találkozhatunk már az 1978. évi Btk.-ban is [lásd a magánlaksértés 176. § (1) és (2) bekezdés szerinti tényállásait; új Btk. 221. § (1)-(2) bek.; vagy a zaklatást (régi Btk. 176/A. § (1)-(2) bek.; új Btk. 222. § (1)-(2) bek.)], az új Btk.-ban azonban sokasodni látszanak ezek a megoldások. Erre azért kell felhívni a figyelmet, mert a hagyományos tényállásszerkesztés „véleméből” kiinduló – és nem kellően figyelmes – jogalkalmazó könnyen minősített esetnek nézheti azt, ami valójában alapeset. A kommentárirodalom is ilyen tévedésekkel terhelt (lásd az alábbiakban).

Az alapeset és a minősített eset helyes megkülönböztetéshez hangsúlyozni kell, hogy az alapeset minden részletében lefedi a minősített eset (hiszen utóbbi az előbbiből kerül kiemelésre), azaz ha nem létezne a minősített eset, az adott cselekményt az alapeset szerint – minden probléma nélkül – lehetne büntetni (egyfajta generális-speciális viszony).³ Kérdéses helyzetekben a „ha nem lenne” kérdést kell feltenni, azaz a *hipotetikus elimináció* módszerét alkalmazni.

1. Emberkereskedelem (Btk. 192. §)

Igazi hibridmegoldásra bukkanhatunk az emberkereskedelem tényállásában.⁴ Az (1) bekezdés alapeseti magatartásainak többsége a régi Btk. 175/B. §-ában is megtalálható volt. A korábbi törvényhez képest új rendelkezést jelent a bűncselekmény Btk. 192. § (2) bekezdésében szabályozott második alakzata, amely az (1) bekezdésben írt elkövetési magatartásokhoz *kizsákmányolási célzattal* kapcsol. A 2011/36/EU irányelv minimumszabályként a kizsákmányolási célzattal kifejtett magatartások büntetését várja el a tagállamoktól. A magyar jogalkotó a *büntetendőség körére* vonatkozó követelményt a Btk. 192. § (1) bekezdés szerinti alapesettel túlteljesíti, ugyanakkor a *büntetési tételre* vonatkozó uniós elvárásnak való megfelelés a büntetési tétel emelését tette szükségessé a kizsákmányolási célzat esetére a Btk. 192. § (2) bekezdésben. A (2) bekezdés szerinti alakzat dogmatikai természetét tekintve igen *sajátos*: az adásvételi, csere és megszerzési magatartások tekintetében a Btk. 192. § (1) bekezdés *a)* pontjára épülő célzatos minősített esetnek tekinthető, ugyanakkor a Btk. 192. § (1) bekezdés *b)* pontjában írt magatartásokhoz *már nem minősített esetként* kapcsoló-

2 Nagy Ferenc: Anyagi Büntetőjog. Általános rész I. Szeged, Iurisperitus, 2014. 151.

3 A minősített eseteket a tágabb értelemben vett specialitás körében tárgyalja Ambrus István: Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben. Szeged, SZTE-ÁJTK Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2014. 244.

4 192. § (1) Aki mást

a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, illetve

b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállásol, elrejt vagy másnak megszerez, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki mást kizsákmányolás céljából elad, megvásárol, elcserél, átad, átvesz, toboroz, szállít, elszállásol, elrejt vagy másnak megszerez, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

dik. Ugyanis a Btk. 192. § (2) bekezdés szerint a toborzás [az Btk. 192. § (1) bekezdéshez képest új magatartás], a szállítás, az elszállásolás, az elrejtés nem az adásvételi és cseretípusú magatartásokra irányul, hanem – az irányelv szövegével egyezően – kizsákmányolási célzattal történik. Ez lehet a pl. a toborzó vagy elszállásoló személynek a saját érdekében fennálló kizsákmányolási célzata, amely nem feltételez „átruházási” célzatot, ami viszont a Btk. 192. § (1) bekezdés *b* pontjában írt magatartásokhoz szükségképpen kapcsolódik. A Btk. 192. § (2) bekezdés tehát *valójában önálló alapeset*.⁵

Az 1978. évi IV. törvény szabályozásához képest előrelépés, hogy a Btk. 192. § (2) bekezdés alapján a tettes saját érdekű kizsákmányolási célzata is büntetendő lett.⁶ Hiába tág és absztrakt a Btk. 192. § (1) bekezdés szerinti alapeset, ezt a magatartást nem fogja át.

2. Kiszolgáltatott személy megalázása (Btk. 225. §)

A régi Btk. utolsó másfél évében kodifikált bűncselekmény⁷ – a (3) bekezdésben szabályozott üzletszerű elkövetés kivételével – változatlan formában került át az új kódexbe.⁸

Az (1) bekezdésben meghatározott alapeset mellett érdemes gondosan szemügyre venni a súlyosabban büntetendő (2) bekezdés szerinti magatartásokat. Minősített eset valósul meg az ellenszolgáltatás adásával vagy ígéretével [Btk. 225. § (2) bek. *a* pont]. A látszattal ellentétesen ugyanakkor nem minősítő körülmény, hanem *önálló bűncselekményi alakzat, önálló alapeset* a passzív alanyról felvétel készítése, illetve e felvételnek a nagy nyilvánosság számára való hozzáférhetővé tétele [Btk. 225. § (2) bek. *b* pont]. A felvétel készítése (stb.) ugyanis olyan magatartás, amelyet a *rábírás mint alapeseti magatartás nem fog át, nem beszélhetünk tehát minősítő körülményről*.⁹ Létezik olyan kommentárszerzői álláspont, amely minősített esetnek tekinti a *b* pont szerinti magatartásokat, és

ebből azt a következtetést vonja le, hogy azokat csak az (1) bekezdés szerinti rábíró magatartást kifejtő személy követheti el. Eszerint nem követ el bűncselekményt az, aki az alapeset szerinti magatartásban semmilyen módon nem működik közre, de az elkövetési tárgyat jelentő felvételeket egyéb közreműködés formájában a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé teszi.¹⁰ Ez dogmatikailag helyes következtetés volna, ha a (2) bekezdés *b* pontja valójában minősített eset lenne. Mivel azonban a minősített esetet feltételező kiindulópont téves, így a *kriminalizáció körét megszorító következtetés* is téves.

Véleményem szerint, ha a rábíró személy fejt ki e magatartásokat, akkor felelősége a Btk. 225. § (2) bekezdés *b* pont alapján állapítandó meg, az (1) bekezdés szerinti rábírás büntetlen előcselekmény. Büntetendők a rábíró személytől különböző személyek is, akik e magatartásokat kifejtik; magatartásuk önálló tettességet alapol meg. E magatartásoknak a (2) bekezdés *b* pontba való, minősített eset látszatát keltő elhelyezése törvényszerkesztési hiba. E hibát mi sem mutatja jobban, mint hogy – a fentiek szerint – könnyen alapot ad téves megszorító értelmezésre.

3. Tartási kötelezettség elmulasztása (Btk. 212. §)

A tartás elmulasztását érintő változás lényege úgy foglalható össze, hogy az 1978. évi Btk. 196. § (1) bekezdése szerinti alapeset hatóköre leszűkült, eszerint de lege lata kizárólag a jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozattal megállapított *gyermektartás nem teljesítése* alapol meg büntetőjogi felelősséget, a rokонтartási kötelezettség nem teljesítése önmagában már nem képez bűncselekményt (tehát a rokонтartás vonatkozásában a tiszta mulasztásos változatot¹¹ dekriminalizálta a jogalkotó). A rokонтartás nem teljesítése most már csak akkor képez bűncselekményt, ha az a jogosultat súlyos nélkülözésnek teszi ki (Btk. 212. §).¹²

5 Így tévesen tekinti azt minősített esetnek *Belovics Ervin*: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények – Btk. XVIII. Fejezet. In: Büntetőjog II. (szerk. Busch Béla). Budapest, HVG-Orac, 2012. 160. Szintén alapeseti magatartásként listázza az összes magatartást *Gellér Balázs József*: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények. In: Új Btk. Kommentár. 3. kötet (szerk. Polt Péter). Budapest, Nemzeti Közszerzői és Tankönyvkiadó, 2013. 277–278.

6 Ennek hiányát kifogásolta a korábbi szabályozással kapcsolatban *Hollán Miklós*: Emberkereskedelem – A kizsákmányolás büntetendő esetei és a büntetőjogi szabályozás határai. Budapest, HVG-Orac, 2012. 310–311.

7 Beiktatta a 2011. évi CL. törvény, 2012. január 1-i hatállyal.

8 225. § (1) Aki mást, annak kiszolgáltatott élethelyzetét kihasználva arra bír rá, hogy magát megalázó magatartást tanúsítson, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évig terjedő szabadságvesztés, ha az elkövető
a) az (1) bekezdés szerinti magatartásra való rábírás során ellenszolgáltatást ad vagy ígér,
b) a magát megalázó személyről felvételt készít, vagy ilyen felvételt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesz.

(3) büntetés büntetés miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt üzletszerűen követik el.
9 Ezzel ellentétesen, differenciálás nélkül súlyosabban minősülő magatartásokként határozza meg valamennyi (2) bekezdés szerinti magatartást *Belovics Ervin*: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények – Btk. XXI. Fejezet. In: Büntetőjog II. (szerk. Busch Béla). Budapest, HVGORAC, 2012. 255.

10 *Békés Ádám*: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: Új Btk. Kommentár. 4. kötet (szerk. Polt Péter). Budapest, Nemzeti Közszerzői és Tankönyvkiadó, 2013. 129–130.

11 A tiszta mulasztásos bűncselekmények dogmatikai kategóriájához lásd *Tokaji Géza*: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Budapest, KJK, 1984. 186–187.

12 212. § (1) Aki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt gyermektartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Az új Btk. ezen módosítása üdvözlendő, s véleményem szerint egyértelműen szükséges volt ahhoz, hogy a polgári jogi, családi jogi kötelek kriminalizációját az alkotmányosan még elfogadható mértékre szorítsa a jogalkotó. Lényegében ennek szükségessége olvasható ki a 995/B/1990. AB határozat indokolásából is, még ha az Alkotmánybíróság – tulajdonképpen a saját indokolásával ellentétesen, a Btk.-beli tényállást félreértve – akkor nem is semmisítette meg a rokонтartás elmulasztását teljes körben pönalizáló korábbi tényállást.¹³

A Btk. 212. §-ban foglalt tényállás szerkezete a következőképpen írható le. A bűncselekmény Btk. 212. § (1) bekezdésében meghatározott alakzata kizárólag a gyermektartási kötelezettség elmulasztását pönalizálja, tiszta mulasztásos bűncselekményként. A Btk. 212. § (2) bekezdés a gyermektartási kötelezettség vonatkozásában *minősített esetnek* tekinthető, míg további releváns tartási kötelezettségek vonatkozásában *alapesetről* beszélhetünk.¹⁴ A Btk. 212. § (2) bekezdés szerinti alakzat *eredmény-bűncselekmény*: a súlyos nélkülözés akkor valósul meg, ha a tartásra jogosult a kötelezett mulasztása folytán az elemi létszükséglet kielégítéséhez szükséges javakban szenved hiányt. A kiszolgáltatott személy megalázáshoz hasonlóan újabb – szerencsétlen módon – hibrid rendelkezésről van szó: egyazon bekezdés egyazon magatartása bizonyos helyzetben alapesetnek, bizonyos helyzetben minősített esetnek tekintendő.

Mindez komoly értelmezési zavarhoz vezet a szakirodalomban. Találhatunk olyan kommentárt, amely a 212. § (1) bekezdés szerinti alapeset magyarázatánál

részletesen eseteli a rokонтartás családi jogi kérdéseit, nem szűkíti a magyarázatot a gyermektartásra.¹⁵ Máshol a 212. § (2) bekezdés szerinti alakzat differenciálatlan minősített esetként kezelésével találkozhatunk.¹⁶ S hogy milyen következménnyel jár az alapeset és a minősített eset keverése, azt a súlyos nélkülözéshez, mint alapeseti és mint minősített eseti eredményhez fűződő szubjektív oldal eltérő meghatározása mutatja. Helyesen a következőket kell rögzíteni: A *gyermektartás* esetén Btk. 9. §-a értelmében elegendő, ha a minősítő eredményt képező súlyos nélkülözésre a tettesnek csak a *gondatlansága* terjed ki. Ellenben a *rokонтartás* más eseteiben – a Btk. 9. §-ának alkalmazását kizáró alapesetről lévén szó – a súlyos nélkülözést is az elkövető *szándékának* kell átfognia.¹⁷ E hibrid tényállásszerkesztés értelmezési nehézségét és gyakorlati veszélyeit mutatja, hogy e meghatározásomtól eltérő, két egymással is ellentétes, és mindkét esetben téves állásfoglalás jelent meg a szakirodalomban.¹⁸

4. A szexuális erőszak (Btk. 197. §)

A szexuális erőszak teljes egészében újrakodifikált bűncselekményének három alapesete van: A) a szoros értelemben vett szexuális erőszak [Btk. 197. § (1) bek. a) pont], B) a védekezésre, akaratnyilvánításra képtelen passzív alanyok sérelmére megvalósuló szexuális erőszak [Btk. 197. § (1) bek. b) pont] és C) a tizenkét éven aluli gyermek sérelmére megvalósuló szexuális erőszak [Btk. 197. § (2) bek.].¹⁹

(2) Aki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt tartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti, és ezzel a jogosultat súlyos nélkülözésnek teszi ki, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Az (1) bekezdés alapján az elkövető nem büntetendő, a (2) bekezdés esetén büntetése korlátlanul enyhíthető, ha kötelezettségének az elsőfokú ítélet meghozataláig eleget tesz.

13 Ehhez részletesen Nagy Ferenc–Szomor Zsolt: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények (Btk. XIV. Fejezet) de lege ferenda – I. rész. Büntetőjogi Kodifikáció 2004. 1. sz. 26–27.

14 Szomor Zsolt: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In: Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz (szerk. Karsai Krisztina). Budapest, Complex, 2013. 441. Hornyák Szabolcs: A gyermekek érdekét sértő és a családi elleni bűncselekmények. In: Magyar Büntetőjog Különös Rész (szerk. Tóth Mihály–Nagy Zoltán). Budapest, Osiris, 2014. 165.

15 Kónya István: A gyermekek érdekét sértő és a családi elleni bűncselekmények. In: Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára (szerk. Kónya István). 3. kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2014. 805.

16 Sinku Pál: A gyermekek érdekét sértő és a családi elleni bűncselekmények. In: Büntetőjog II. (szerk. Busch Béla). Budapest, HVG-Orac, 2012. 217.

17 Szomor: i. m. (14. jegyzet) 443.

18 Bár Lajtár István helyesen felismeri, hogy a rokонтartás vonatkozásában a (2) bekezdésben alapesetről van szó, a szubjektív oldalt illetően már tévesen foglal állást, mert egységesen a szándékosságot követeli meg, ami a gyermektartásnál előálló súlyos nélkülözés vonatkozásában (minősített esett) már nem áll [A gyermekek érdekét sértő és a családi elleni bűncselekmények. In: Új Btk. Kommentár. 4. kötet (szerk. Polt Péter). Budapest, Nemzeti Közsolgálati és Tankönyvkiadó, 2013. 76.]. Ezzel ellentétes – és szintén téves – az állásfoglalás, amely egységesen, mind a gyermektartás, mind a rokонтartás vonatkozásában megelégszik – legalább – a gondatlanság fennállásával a súlyos nélkülözés vonatkozásában [Kónya: i. m. (15. jegyzet) 806/1., Sinku: i. m. (16. jegyzet) 217., Hornyák: i. m. 166.].

19 197. § (1) Szexuális erőszakot követ el, és büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki

a) a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el,

b) más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.

(2) Szexuális erőszakot követ el is, és öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt

a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el,

b) az elkövető a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy sérelmére követi el, vagy

c) azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el.

(4) Öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő,

a) aki az (1) bekezdés a) pontjában vagy a (3) bekezdés b) vagy c) pontjában meghatározott bűncselekményt tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére követi el, vagy

b) ha a (3) bekezdés a) pontjában meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés b) vagy c) pontja szerint is minősül. [...].

Az 1978. évi Btk.-hoz képest a jogalkotó megszüntette azt a törvényi vélelmet, amely a tizenkét éven aluli gyermeket védekezésre képtelennek minősítette, s a passzív alanyi életkori kvalifikáció tényállásban történő közvetlen meghatározásával e fordulatot a bűncselekmény önálló alapesetévé tette. Egyúttal a büntetési tételt öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztésre emelte, tehát a másik két alapesethez képest *súlyosabban büntetendő alapesetről* van szó.²⁰ Emellett azt is hangsúlyozni kell, hogy a 197. § (3) és (4) bekezdésében meghatározott minősített esetek kizárólag a 197. § (1) bekezdés szerinti első két alapesetre épülnek. Tehát a tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére megvalósuló szexuális erőszaknak nincsenek minősített esetei.²¹ Ha például – a korábbi szabályozás szerint minősített esetet képező helyzetben – a gyermekkel a nevelőszülője létesít kényszer alkalmazása nélkül szexuális kapcsolatot, akkor a cselekményt de lege lata a 197. § (2) bekezdése szerinti alapeset körében kell értékelni.

A korábbi helyzethez képest előálló rendszerbeli változás zavarba hozta a bírói gyakorlatot is. A 2015 áprilisában tartott országos kollégiumvezetői értekezletről készített jegyzetben több bíró részéről is az – a triviális módon törvénysértő – álláspont olvasható, hogy a (2) bekezdés esetében meg lehet állapítani a (3) és (4) bekezdés szerinti minősített esetet. Sőt, ennek megfelelő jogerős elítélésére is sor került egy esetben. Ezt az értekezlet többségi véleménye – helyesen – elvetette. Még egyszer hangsúlyozni érdemes tehát, hogy a korábbi – és a gyakorlatban jellemzően előforduló – minősített eseteket, amelyek a tizenkét éven aluli passzív alany függő helyzetét értékelték, a (2) bekezdés alapesetének súlyosabb büntetési tételének keretében kell elbírálni.

II. Új vagy újra értelmezendő dogmatikai kategóriák

E pontban a sértett függőségi, kiszolgáltatott, fokozott védelmet igénylő helyzetét megjelenítő törvényi megoldásokkal fogok foglalkozni. Az ezt a kérdéskört érintő változások nem csak új típusú sértetti kvalifikációk megjelenésében és „elszaporodásában”, hanem korábbi törvényi rendelkezések kiiktatásában is megmutatkoznak.

5. A tizenkét éven aluli gyermekre vonatkozó vélelmek eltűnése

Az előző pontban esett szó arról, hogy a szexuális erőszak vonatkozásában a tizenkét éven aluli gyermeket már nem védekezésre képtelennek kell tekinteni, hanem az életkora alapján közvetlenül – azaz törvényi vélelem közbejötté nélkül – lehet a szexuális erőszak Btk. 197. § (2) bekezdése szerinti alapesetét megállapítani.

A tizenkét éven aluli gyermek védekezésre képtenségére vonatkozó vélelem azonban nem csak a nemi bűncselekmények körében fordult elő, hanem az 1978. évi Btk. 183/A. §-a alapján a testi sértés és az emberrablás esetében is. Így tizenkét éven aluli gyermek sérelmére elkövetett testi sértés automatikusan a testi sértés minősített esetét valósította meg [1978. évi Btk. 170. § (3) bek.], az emberrablás esetén pedig e kvalifikált passzív alany személyi szabadságtól való megfosztása erőszak alkalmazása nélkül is elegendő volt a bűncselekmény megállapításához [Btk. 175/A. § (1) bek.].

Az új Btk.-ban azonban *ilyen törvényi vélelmek már nincsenek*. Mivel a miniszteri indokolás ezek hatályon kívül helyezésére egyáltalán nem hívja fel figyelmet, így olyan érzésünk is támadhat, hogy a vélelmek elhagyása nem tudatosan történt a jogalkotó részéről. Sőt, a Btk. szerkezetének megváltozásából következő „hiba” is lehet.

Hiszen a korábbi 183/A. § a személy elleni bűncselekményeket tartalmazó XII. Fejezet egészére vonatkozott. Jelenleg pedig a testi sértés és az emberrablás már külön fejezetekben szerepelnek (új Btk. XV. és XVII. Fejezete), mivel a személyi elleni bűncselekményeket az új kódex több fejezetre bontja. Így a korábbi közös értelmező rendelkezés áldozatul eshetett a fejezeti szerkezet átalakításának, illetve az ebből eredő esetleges figyelmetlenségnek. Mindez persze csak spekuláció a részemről, alapja mégis lehet annyiban, hogy az új Btk.-ra a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények fenyegetettségének csökkentése egyáltalán nem jellemző, sőt éppen a szigorítás trendje mutatható ki. Ennek pedig a vélelmek eltűnése elmentmond.

Gyakorlati jelentőségükre tekintettel is hangsúlyozni kell tehát, hogy a korábbi minősítések itt már nem alkalmazhatók. A tizenkét éven aluli sérelmére elkövetett *testi sértés* a gyógytartamtól függően könnyű testi sértés vétségének vagy súlyos testi sértés büntett-

20 *Márki Zoltán*: A nemi élet szabadsága és a nemi önrendelkezés elleni bűncselekmények. In: Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára (szerk. Kónya István). 3. kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2014. 696. és *Gál István László*: A nemi élet szabadsága és a nemi önrendelkezés elleni bűncselekmények. In: Új Btk. Kommentár. 4. kötet (szerk. Polt Péter). Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó, 2013. 17–18.

21 Nincs összhangban a törvénnyel az a megállapítás, amely szerint a (2) bekezdés szerinti alapesetnek a (4) bekezdésben lennének minősített esetei (így *Márki*: i. m. 700). Itt a helyzet valójában fordított: a passzív alany tizenkét éven aluli volta az *első, kényszerítéssel megvalósuló alapesetet* minősíti súlyosabban, és nem az erőszak vagy kvalifikált fenyegetés minősíti a tizenkét éven alulira vonatkozó, (2) bekezdés szerinti alapesetet.

ének minősül, kivéve, ha a gyermek *de facto védekezés-re képtelensége* állapítható meg. Felmerül még a kérdés, hogy a vélelem megszűnésével vizsgálható-e a gyermek akaratnyilvánításra képtelensége. Véleményem szerint nem, e minősítő körülményt általában értelmezhetetlennek és alkalmazhatatlannak tartom a testi sértés vonatkozásában.²²

Más a helyzet az emberrablás esetében. Az *emberablást* az új Btk. szerint tizenkét éven aluli passzív alany sérelmére vagy erőszakkal, kvalifikált fenyegetéssel lehet elkövetni, vagy úgy, ha életkorából és szellemi éretlenségéből fakadóan a gyermek *ténylegesen akaratnyilvánításra vagy védekezésre képtelen*.²³ Álláspontom szerint az életkorból fakadó tényleges (tehát már nem normatív tételzett) akaratnyilvánításra képtelenség vizsgálata megelőzi a védekezésre képtelenség vizsgálatát, ugyanis, ha egy tizenkét éven aluli gyermeknek van a tétlessel ellentétes akarata, akkor vele szemben már egy enyhe fokú kényszerítés is a 190. § (1) bekezdés a) pont szerint tényállásszerű. Így ha egy 7 éves kisgyermek tiltakozik és sír, amikor a tettesek a kezénél fogva vezetik, vagy felkapják és elviszik, akkor nem védekezésre képtelenségről, hanem a személyi szabadságtól erőszakkal megfosztásról beszélünk.

Ha pedig a gyermeknek nincs figyelembe vehető akarata (pl. hat hónapos kisbaba), akkor akaratnyilvánításra, s nem védekezésre képtelen. A jogalkalmazónak tehát azt kell vizsgálnia, hogy a gyermek az életkora által is meghatározott értelmi állapota alapján képes-e felmérni a személyi szabadságától megfosztott állapot bekövetkezését (pl. életkoránál fogva egy játékkal könnyen el lehet csalni bárhova, vagy ezt már nem lehet könnyen megtenni vele).

Gyermek passzív alany esetén, erőszak vagy kvalifikált fenyegetés hiányában tehát esetről esetre vizsgálandó az akaratnyilvánítási képesség. Amennyiben a tizenkét éven aluli személy vonatkozásában a cselekmény sem a Btk. 190. § (1) bekezdés a) pont, sem – az itt adott értelmezéssel – a b) pont szerint nem tényállásszerű, akkor emberrablás nem valósul meg, mert kényszerítés nem történt, s a gyermeknek akaratnyilvánítási képessége is volt. Ilyenkor a Btk. *visszaható hatályú alkalmazása szükséges*.²⁴

6. A kiszolgáltatott helyzetű passzív alanyok törvényi megjelenítése

Az 1978. évi Btk. egy-két tényállásában felelősséget megalapozó (tehát alapeseti) körülményként jelent meg a passzív alany védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelensége. A régi Btk. utolsó éveiben e passzív alanyi kvalifikációk – legtöbbször már minősített eseteként – „szaporodásnak indultak”, és a védekezésre korlátozottan képes állapottal további értelmezési bonyodalmakat idéztek elő. Az e jogalkotási jelenség által felvetett kérdésekkel és kérdőjelekkel egy korábbi tanulmányomban részletesen foglalkoztam,²⁵ illetve a gyermekeket érintő törvényi vélelemmel kapcsolatos aspektusát az előbbieken mutattam be.

Az új Btk.-ban a védekezésre képtelenség különböző fokozatainak további szaporodásán túl két új kategória is megjelent, amelyek a tettesnek kiszolgáltatott passzív alanyok fokozott védelemre hivatottak. Az új kódexben több bűncselekményi tényállásban is nevesítve megjelenik a passzív alany *kiszolgáltatott helyzete*, illetve a *tettes hatalma vagy befolyása alatti volta*. Mivel a vizsgált Btk.-fejezetek több tényállásában is előfordulnak ezek az újabb kategóriák, szükségesnek tartom néhány gondolatot szentelni nekik.

6.1. A passzív alany kiszolgáltatott helyzete

E passzív alanyi kvalifikáció a következő törvényi tényállásokban jelenik meg: emberkereskedelem (192. §), kényszermunka (193. §) és kiszolgáltatott személy megalázása (225. §).

Az *emberkereskedelem* tényállásában a kiszolgáltatottság a *kizsákmányolási célzat* definícióján keresztül jut szerephez: „E § alkalmazásában kizsákmányolás a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy helyzetben tartott sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzésére törekvés.” E megoldással a Btk. a kizsákmányolási célzatnak – az uniós jogi normaként irányadó 2011/36/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvben²⁶ nem található – önálló, absztrakt meghatározását adja. A kiszolgáltatott helyzet értelmezéséhez ugyanakkor az irányelv 2. cikk (2) bekezdése hívható segítségül: „a kiszolgáltatott helyzet olyan helyzet,

22 Részletesen lásd *Szomora Zsolt*: Mit is jelent a védekezésre képtelenség? Bolyongások a Btk.-ban és töprengések egy evidenciának tartott fogalom kapcsán. In: *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére* (szerk. Gál István László). Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2011. 518–519. Hasonló állásponton *Karsai Krisztina*: Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények. In: *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz* (szerk. Karsai Krisztina). Budapest, Complex, 2013. 324.

23 190. § (1) Aki mást személyi szabadságától

a) erőszakkal, illetve az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel vagy

b) védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotba helyezéssel vagy ilyen állapotát kihasználva

megfoszt, és szabadon bocsátását követelés teljesítésétől teszi függővé, büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

24 E kérdésről azért szoltam részletesebben, mert a kommentáriródalom ezt a változást reflexió nélkül hagyja, nem is említi. Az az álláspont pedig, amely a gyermekkorú általában akaratnyilvánításra képtelennek minősíti [így *Belovics*: i. m. (5. jegyzet) 152.], a korábbi törvényi vélelemmel sem volt összhangban, és de lege lata sem tartható.

25 *Szomora*: i. m. (22. jegyzet).

26 Az Európai Parlament és a Tanács 2011. április 5-i 2011/36/EU irányelve az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

amelyben az adott személy tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiányában kénytelen alávetni magát az adott visszaélésnek”. Közömbös, hogy a passzív alany miért vagy kinek a magatartásával összefüggésben került ebbe a helyzetbe. Az „előny szerzésére törekvés” értelmezése kapcsán az irányelv 2. cikk (3) bekezdése nevesíti a tipikus kizsákmányolási magatartásokat: „a kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszer munkát vagy kényszerszolgáltatásokat – a koldulást, a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgaságot is ideértve –, a bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolást és a szervek kivételét.” A tettes jellemzően e magatartások kifejtésével kíván előnyt szerezni, szem előtt kell tartani ugyanakkor, hogy az irányelv ezen értelmező rendelkezése minimumkövetelmény karakterű, tehát más típusú magatartások is szubszumálhatók a kizsákmányolási célzat alá, amit a 192. § (8) bekezdésének absztrakt meghatározása minden további nélkül lehetővé is tesz.

A *kényszer munka* szorosan kapcsolódik az emberkereskedelem bűncselekményéhez, az ott releváns kizsákmányolási célzat egyik lehetséges utócselkménye.²⁷ Ehhez hasonló tényállást a 1978. évi Btk. 175. § (2) bekezdése tartalmazott, ez az új önálló bűncselekmény azonban részben elkövetési módjaiban is eltér, másrészt pedig tényállási szinten nincs összekapcsolva az emberkereskedelem bűncselekményével. Így attól függetlenül, a passzív alany kényszer munkát megelőző célzatos megszerzése nélkül is megvalósítható. Jogi tárgya az egyéni önrendelkezés, a munkavégzéssel kapcsolatos cselekvési szabadság. A kényszer munka tilalmát a szolgaságban tartás tilalmával gyakorlatilag az Alaptörvény is kimondja [III. cikk (1) bek.], valamint azt nemzetközi egyezmények is széles körben tiltják.²⁸

A Btk. 193. § (1) bekezdése szerint a kényszer munka passzív alanya vagy erőszak, fenyegetés hatása alatt áll, vagy kiszolgáltatott helyzetben van. A kiszolgáltatott helyzet értelmezéséhez segítségül hívhatók az emberkereskedelem kizsákmányolási célzata kapcsán

imént írtak: a kiszolgáltatott helyzet olyan helyzet, amelyben az adott személy tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiányában kénytelen alávetni magát az adott visszaélésnek. E kiszolgáltatottság lehet egzisztenciális és személyi jellegű is, amely körülményei miatt a passzív alany objektíve nincs más választása, mint alávetni magát a tettes akaratának, és a tettes által elvárt munkát végezni. A tényállás azonban a passzív alanyi kvalifikáción túl *elkövetési módot* is tartalmaz: ez a passzív alany *kiszolgáltatott helyzetének kihasználása*. A *kihasználás*, mint elkövetési mód akkor állapítható meg, ha a passzív alany adott egzisztenciális vagy egyéb személyi körülményei hiányában biztosan nem végezte volna az adott munkát. Ha a passzív alany például egzisztenciálisan kiszolgáltatott helyzetben van, de ez az *oksági kapcsolat* a helyzete és a munkavégzés között nem állapítható meg, akkor az elkövetési mód hiányában nem valósul meg bűncselekmény (pl. egy hajléktalan és nincstelen személy szívességéből segít egy korábbi jótevőjének a mezőgazdasági vagy a ház körüli munkálatokban, aki aktuálisan éppen nincs abban a helyzetben, hogy e munkáért fizessen). A *kiszolgáltatott személy megalázása* bűncselekménynek már az elnevezésében is megjelenik a kiszolgáltatott helyzet (Btk. 225. §).²⁹ A bűncselekmény jogi tárgya az emberi méltóság, amelyet a tényállás az emberhez nem méltó megalázó szituációktól kíván védeni. A tényállásnak a becsületsértés szabálysértéséhez és bűncselekményhez képest önálló jelentősége abban áll, hogy a *megalázó szituáció a sértett beleegyezésével jön létre*, amely a becsületsértés jogellenességét kizárja. A kiszolgáltatott személy megalázása dogmatikai szempontból azon bűncselekmények közé tartozik, amelyek – implicit tényállási elemként – feltételezik a sértett beleegyezését (mint pl. a szexuális visszaélés Btk. 198. § szerinti alakzatai).

A bűncselekmény *passzív alanya* más élő személy lehet, aki valamilyen okból fakadóan kiszolgáltatott élethelyzetben van. A kiszolgáltatottság lehet egzisztenciális jellegű és jelenthet személyi függőséget is,³⁰ ami nem pillanatnyi helyzetet, hanem tartós állapotként élethelyzetet takar.³¹ Kiemelendő, hogy a jogalkotói szándékon – amely a miniszteri indokolásból

27 193. § (1) Aki mást annak kiszolgáltatott helyzetét kihasználva, illetve erőszakkal vagy fenyegetéssel munkavégzésre kényszerít, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a kényszer munkát

a) a sértett sanyargatásával,

b) jelentős érdeksérelmet okozva vagy

c) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.

28 1933. évi III. törvény a rabszolgaság tárgyában, Genfben, 1926. évi szeptember hó 25-én kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről; 1958. évi 18. törvényerejű rendelet a rabszolgaságra vonatkozóan Genfben, 1926. évi szeptember hó 25. napján kelt Egyezmény módosítása tárgyában, New Yorkban, 1953. évi december hó 7. napján kelt Jegyzőkönyv és Melléklete, továbbá a rabszolgaság, a rabszolga-kereskedés, valamint a rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok eltörlése tárgyában Genfben, 1956. évi szeptember hó 7. napján kelt Kiegészítő Egyezmény kihirdetéséről; 2006. évi CII. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve kihirdetéséről.

29 A tényállás szövegét 8. jegyzet.

30 Azaz a kiszolgáltatottság bármilyen okból fakadhat [Kónya István: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára (szerk. Kónya István). 3. kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2014. 866.].

31 *Belovics: i. m.* (9. jegyzet). 254., *Békés: i. m.* 129.

megállapíthatóan a szociálisan kiszolgáltatott személyek (pl. hajléktalanok) védelmére irányult – túlmutat a törvényi tényállás szövege, amely szociálisan és egzisztenciálisan rossz helyzetre egyáltalán nem utal, s így ilyen körülményektől függetlenül akár személyi függőségi viszonyok szubszumálását is lehetővé teszi (pl. zárkatársak hierarchikus kapcsolatában vagy családi függőségi viszonyokban).

E tényállásban is található *situációs elem* (elkövetési mód): a kiszolgáltatott élethelyzet *kihasználása*, amelyet – ahogy a kényszermunka tényállásánál is írtam – a hipotetikus elimináció módszerével kell vizsgálni: a tényállás csak akkor állapítható meg, ha és amennyiben e kiszolgáltatott helyzet hiányában az önmegalázó cselekményre való rábírásra nem került volna sor (pl. a rábírnai törekvés nem lett volna eredményes). Ezen logikai összefüggés hiányára utalhat például az, ha passzív alanyt korábban, még kiszolgáltatott élethelyzetének bekövetkezése előtt is rábírták már ilyen magatartások tanúsítására (pl. korábban ún. valóságshow-kban szerepelt, ahol ilyen magatartásokat is tanúsított; vagy a hecc, esetleg fogadás kedvéért kent magára trágyát és ment végig a sétálóutcán). Ilyen passzív alany esetében a *situációs elem* meglétét – mind a kiszolgáltatott helyzetet, mind pedig annak kihasználását – különös gonddal kell vizsgálni.

6.2. A passzív alany az elkövető hatalma vagy befolyása alatt áll

A Btk. XVIII-XXI. Fejezetekben gyakran előforduló, a sértett elkövetőtől való függőségét kifejező, újnak mondható tényállási elem a sértettnek az elkövető hatalma vagy befolyása alatt állása. E passzív alanyi kvalifikáció a következő tényállásokban fordul elő: emberkereskedelem (Btk. 192. §), szexuális kényszerítés (Btk. 196. §), szexuális erőszak (Btk. 197. §), szexuális visszaélés (Btk. 198. §), kerítés (Btk. 200. §), gyermekpornográfia (Btk. 204. §) és zaklatás (Btk. 222. §). A nemi bűncselekmények körében – a függő helyzetek korábbi nevesített eseti mellé – a befolyási, hatalmi helyzetre utaló általános rendelkezés beiktatása uniós jogalkotási kötelezettség alapján vált szükségessé.³²

A *szexuális kényszerítés* esetében a Btk. 196. § (2) bekezdés *b*) pont szerinti minősített eset³³ egyrészt a hozzátartozói minőséget, másrészt a sértett kiszolgáltatott, alárendelt helyzetét értékeli súlyosabban. A hozzátartozók körét a 459. § (1) bek. 14. pontja határozza meg. Ehhez képest a további kvalifikációk – a

nevelési, felügyeleti, gondozási, gyógykezelési és egyéb hatalmi viszony – kiegészítő jellegűek, felhívásuk hozzátartozó esetén szükségtelen. A rendelkezés egyrészt függő helyzeteket nevesít (nevelés, felügyelet, gondozás, gyógykezelés), másrészt egy generálklauzula tartalmaz: az elkövető a szexuális kényszerítést a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve követi el. Amennyiben tehát nem valamelyik nevesített eset fordul elő, akkor *in concreto* vizsgálni kell, hogy milyen hatalmi vagy befolyási viszonyban állt az elkövető a sértettel. Ez lehet egzisztenciális vagy egyéb személyes függőség.³⁴ De lehet akár közhatalmi jogosítványokkal való visszaélés is – utóbbi esetben a hivatali visszaélést a jogtárgyak különbözősége miatt halmazatban kell megállapítani. A releváns élethelyzeteknek az elkövetés időpontjában *in concreto* fent kell állniuk (nem elégséges pl. egy korábbi gyógykezelési vagy felügyeleti viszony), még ha csak rövid időtartamról is van szó. A törvény nem követeli meg e helyzetek tartósságát (lásd pl. BH 2011. 30.), ami lényeges különbség például a 225. §-ban megjelenő kiszolgáltatott élethelyzethez képest.

Kiemelendő, hogy a nevesített esetek kapcsán elegendő e nevesített függő helyzet megállapítása, bizonyítása, míg a hatalmi, befolyási helyzetre utaló generálklauzula esetén a törvény *elkövetési módot* is meghatároz, az e helyzettel való visszaélést. A generálklauzula és a nevesített esetek közötti különbségtétel tehát ebből a szempontból is fontos. A *visszaélés* akkor állapítható meg, ha a kényszerítést maga az adott függő helyzet tette lehetővé, anélkül a szexuális kényszerítésre nem került volna sor (kvázi okozati kapcsolat). Ennek tipikus példája lehet, amikor a fenyegetéssel kilátásba helyezett hátrány magával a függőségi, befolyási helyzettel van szoros összefüggésben (így pl. ha a munkáltató elbocsátással fenyegeti a munkavállalót, vagy a börtönőr kedvezmények megvonásával fenyegeti a fogvatartottat; utóbbi esetben halmazatban a hivatali visszaélést is meg kell állapítani).

A *szexuális erőszak* 197. § (3) bekezdés *b*) pont szerinti minősített eset ugyanezeket a függő helyzeteket nevesíti, azzal a lényegi különbséggel, hogy a hatalmi, befolyási helyzetre vonatkozó generálklauzula elkövetési módot nem tartalmaz, azaz a helyzettel való *visszaélés mint elkövetési mód nem szerepel a tényállásban*. A 1978. évi Btk. 197. § (2) bekezdés *b*) pont utolsó állapota még tartalmazta ezt az elkövetési módot, álláspontom szerint azonban az új Btk. szövege következe-

32 Az Európai Parlament és a Tanács 2011. december 13-i 2011/93/EU irányelve a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

33 196. § (2) Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki a szexuális kényszerítést [...] követi el.

b) a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve [...] követi el.

34 Például foglalkoztatásra irányuló jogviszonyban a főnök-beosztott viszony; fegyveres testületeknél az előljáró és az alárendelt közötti viszony; oktatási intézményekben a tanár és a diák közötti viszony; sportegyesületekben az edző és a tanuló közti viszony; eltartotti viszony esetén a tartást nyújtó és az azt igénybe vevő közötti viszony, akkor is ha az eltartott már nagykorú (*Gál*: i. m. 13–14.).

teebb a visszaélés elhagyásával. Erőszakos magatartás esetén ugyanis az elkövetés módja az erőszakkal, kvalifikált fenyegetéssel már adott, a visszaélés nem értelmezhető külön, illetve a szexuális cselekményhez vezető oksági folyamatban. Az erőszakos magatartás önmagában visszaélését jelent, ezért az új Btk. – helyesen – egy gyakorlatilag redundáns tényállási elemet iktatott ki.

Különös figyelmet kell fordítani a szexuális visszaélés Btk. 198. § (4) bekezdésében meghatározott, teljesen új alakzatára,³⁵ amely szintén az említett 2011/93/EU irányelv nyomán került a törvénybe. Az új bűncselekményi tényállás passzív alanya a szexuális cselekményekbe való beleegyezés korhatárát, azaz a *tizennegyedik életévét már betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem*.

E személyi körrel konszenzuális szexuális kapcsolatot lehet létesíteni, ellenben ez az alakzat büntetni rendeli azt, aki ezt a fiatal felett fennálló hatalmi vagy befolyási helyzetével visszaélve teszi. Ami az eddigiekhez képest lényeges különbség, hogy a hatalmi, befolyási helyzet már nem pusztán a minősítést befolyásolja, hanem *felelősséget megalapozó körülmény*. Ezért is sajnálatos, hogy a kommentárok többsége egyáltalán nem ad elemzést erről alakzatról.

E *hatalmi, befolyási helyzet* lehet egzisztenciális jellegű, akár családi kapcsolat, de nem lehet egyenesági rokonság, mert akkor a vérfertőzés büntettét kell megállapítani [Btk. 199. § (1) bek.]. E viszony alapulhat bármilyen más természetű személyi függőségen is, tettes lehet például a középiskolai tanár, az edző, de akár a munkáltató is. Közhatalmi jogosítványok is megalapozhatják e függőséget (pl. javítóintézeti nevelését töltő fiatalok esetén az intézeti nevelő, vagy a próbára bocsátott fiatalok esetén a pártfogó felügyelő), amikor is a hivatali visszaélés büntettét (Btk. 305. §) halmazatban kell megállapítani, sőt más helyzetekben felmerül a – szintén újonnan a Btk.-ba iktatott – közfeladati helyzettel visszaélés halmazatának lehetősége (pl. kollégiumi nevelőtanár esetén, Btk. 306. §). A helyzettel *visszaélés mint elkövetési mód* azt jelenti, hogy maga ez a függő helyzet tette lehetővé a tettes számára a szexuális cselekmény véghezvitelét, a függőségi helyzet nélkül erre nem kerülhetett volna sor, és a tettes a saját előnyére aknázza ki a passzív alany felett fennálló hatalmát. A visszaélést kizárhatja például, ha a passzív alany maga kezdeményezi a szexuális kapcsolatot.³⁶

Végezetül a *zaklatást* (Btk. 222. §) említeném, ahol is új minősítő körülmény a *hatalmi vagy befolyási helyzettel visszaélve* elkövetett zaklatás,³⁷ amely az elkövető jogszerű, ugyanakkor nem rendeltetésszerű joggyakorlását jelenti. E rendelkezés tehát a 222. § (3) bekezdés *a)* és *b)* pontban meghatározott esetekhez képest az elkövető cselekményét nem pusztán annak személyi minőségére figyelemmel emeli a minősített esetek közé, hanem e személyi minőségnek elítélendő felhasználására, kihasználására tekintettel. A *visszaélés tartalma* itt olyan jogosítványok, információk, ismeretek és helyzetek felhasználását jelenti, amelyekkel az elkövető a sértett feletti hatalmi vagy befolyási helyzete révén rendelkezik (például személyes adatok ismerete, utasítási jogkör, munkakörülmények meghatározásának joga).

Tehát maga az állapot, az elkövető személyi minősége teszi azt lehetővé, hogy a háborgató vagy fenyegető magatartásokat realizálja: a *konkrét háborgató magatartás és a személyi minőség között egyfajta oksági kapcsolat van*, a hatalmi és befolyási helyzet megléte nélkül az *adott módon történő* háborgatás nem is volna lehetséges (hipotetikus elimináció).

A jogalkalmazás során fokozott körültekintést igényel tehát, hogy a zaklatás e minősített esetét önmagában a személyi minőségre alapozni nem lehet, hanem a visszaélés előbb írt megvalósulását is vizsgálni kell. Így ha az osztályvezetőnek a beosztott saját maga adja meg a mobilszámát, s ezen a telefonon az osztályvezető munkaidő után rendszeresen hívogatja a sértettet, akkor a zaklatás első alapesetét követi el. Ha azonban a sértett nem közölte vele a telefonszámát, hanem a tettes azt a munkahelyi nyilvántartásból szerezte meg, akkor már a minősített esetért tartozik felelősséggel. E minősített eset bizonyíthatósága nehéz, a bizonyítási kétséget következetesen az elkövető javára kell értékelni.

7. Összegzés

A fentieket összegezve arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ezen új passzív alanyi kvalifikációk esetében különösen hangsúlyos, hogy a Btk. a kvalifikáció mellett a helyzettel való visszaélését is mint elkövetési módot írja elő (vagy bizonyos esetekben nem írja elő). Ilyenkor a minősítés vizsgálatához generálisan alkalmazandó módszer a tanulmányban is alkalma-

35 Btk. 198. § (4) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét betöltött, de tizennyolcadik életévét be nem töltött személlyel a vele kapcsolatban fennálló hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve szexuális cselekményt végez, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

36 Vö. Szomora: A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz (szerk. Karsai Krisztina). Budapest, Complex, 2013. 414.

37 Btk. 222. § (3) Aki a zaklatást

a) házastársa, volt házastársa, élettársa vagy volt élettársa sérelmére,

b) nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve

c) hatalmi vagy befolyási helyzetével visszaélve követi el [...].

zott *hipotetikus elimináció*. E generális megközelítés mellett azonban azt is hangsúlyozni kell, a hatalmi, befolyási vagy kiszolgáltatottsági helyzet értelmezése az adott törvényi tényállásoktól függően más-más hangsúlyokat kap, más kontextusba helyeződik. Nem adható a hatalmi, befolyási helyzettel visszaélésének ugyanaz a jelentés a nemi bűncselekmények és a zaklatás esetében.

A passzív alany kiszolgáltatott helyzetének vizsgálá-

tával komoly bizonyítási és jogértelmezési feladatot ró az új Btk. a jogalkalmazóra. Ez az új jogalkalmazói szemléletet, a korábbi rutin felülírását igénylő feladat nem csak a hatalmi, befolyási helyzet vizsgálata miatt jelentkezik, de például a tizenkét éven aluli sértettre vonatkozó vélelmek megszüntetése miatt is, ami – a testi sértés és az emberrablás esetén – a védekezésre, illetve akaratnyilvánításra képtelenség in concreto vizsgálatát fogja a jogalkalmazótól megkövetelni.